

УДК 39 (477. 85/87) “19/20”: 39–051 (477. 83) Шухевич (082)

**ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО МАТЕРІАЛЬНУ
КУЛЬТУРУ З “ГУЦУЛЬЩИНИ” ВОЛОДИМИРА ШУХЕВИЧА
У КАРПАТОЗНАВЧИХ ПРАЦЯХ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.**

Андрій КАРПЕНКО

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра етнології

Розглянуто працю В. Шухевича “Гуцульщина” під кутом зору наявної там інформації про матеріальну культуру галицьких гуцулів. На основі аналізу головних карпатознавчих праць українських етнологів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. (Катерини Матейко, Таїси Гонтар, Романа Сілецького, Михайла Глушка та ін.) показано важливість матеріалів “Гуцульщини” про традиційне будівництво, одяг, їжу, транспорт для розвитку етнологічних досліджень українців Карпат.

Ключові слова: Володимир Шухевич, “Гуцульщина”, матеріальна культура, гуцули, традиційне будівництво, одяг, їжа, транспорт.

Важливе місце серед етнографічних праць, які сучасні українські етнологи використовують як джерела про традиційно-побутову культуру українців, займає “Гуцульщина” відомого етнографа Володимира Шухевича (1849–1915). Її предметний засяг охоплює всю народну культуру т. зв. галицьких гуцулів (тієї частини етнографічної групи українців, яка живе в межах сучасної Івано-Франківської обл.). Докладну інформацію про публікації, присвячені В. Шухевичу, можна почерпнути з біобібліографічного покажчика, укладеного працівниками Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка¹. У цій статті ми спробуємо проаналізувати ту частину праці В. Шухевича, що містить інформацію про матеріальну культуру гуцулів (будівництво, одяг, їжу, транспорт), й показати, як її використовують українські карпатознавці другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Матеріальній культурі присвячені переважно окремі розділи першої частини праці В. Шухевича, опублікованої в 1899 р. у збірнику НТШ у Львові “Материяли до українсько-руської етнології”², а також частково її другої частини³. Тож проаналізуємо ці розділи.

¹ Володимир Шухевич : Біобібліографічний покажчик : у 2 ч. Ч. 1 / уклад.: М. Гордій, Б. Геляс ; наук. ред.: Р. Кирчів, Б. Якимович ; бібліогр. ред. Г. Домбровська. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 204 с.; Володимир Шухевич : Біобібліографічний покажчик : у 2 ч. Ч. 2 / уклад.: М. Гордій, Б. Геляс; вступ. ст. Р. Кирчіва. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 230 с.

² Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1 / Володимир Шухевич. – Львів, 1899. – 144 с. – (Материяли до українсько-руської етнології. – Т. II).

³ Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 2 / Володимир Шухевич. – Львів, 1901. – С. 145–320. – (Материяли до українсько-руської етнології. – Т. IV).

Четвертий розділ першої частини “Гуцульщини” – “Гуцульське село”, є набагато повнішим за змістом, аніж просто характеристика поселень на теренах галицької Гуцульщини: крім інформації про специфіку власне поселень, тут наявні відомості про суходільні шляхи сполучення, гуцульських коней тощо. Наприклад, В. Шухевич писав, що “селом називають Гуцули осередок кадастральної громади, де є церков, приходство, школа, громадський уряд та кілька *оседків* (газдівств); иньші части одної громади, се *кути*”⁴.

Матеріали характеризованого розділу достатньо повно використав Роман Сілецький під час написання монографії про сільське поселення та садибу в Українськх Карпатах ХІХ – початку ХХ ст.⁵, а також низки інших праць⁶. Зокрема, дослідник, услід за В. Шухевичем, пише, що для Гуцульщини були характерні поселення безсистемно розсіяної форми: селянські садиби розсіювались хаотично усією долиною та гірськими схилами. Під час забудови поселень як орієнтаційну вісь використовували ріку чи потік. Паралельно до їхньої течії пролягала здебільшого головна сільська дорога. Переважно в долині зводили церкву, адміністративні споруди, школу, крамницю, корчму – свовоєрідний центр села. Більшість дворів була в долині ріки, вздовж потоків, на схилах гір, натомість біля дороги було лише декілька “оседків”⁷.

Особливу увагу Р. Сілецький також звернув на наведені у В. Шухевича стереотипи гуцулів, виражені в назвах тієї чи іншої частини населення: мешканців дворів на гірських схилах (“верхах”) називали “верхівцями”; мешканців долин – “селенами”; тих, хто селилися при гірських дорогах (“при пляях”) – “плайовими”, а тих, хто за річкою, – “заріченами”⁸. Загалом, Р. Сілецького зацікавили лише ті стереотипні терміни, які пов’язані зі специфікою розселення. Натомість В. Шухевич навів доволі значну кількість інших прикладів притаманних гуцулам стереотипів, виражених у місцевій термінології, які можуть стати предметом окремого дослідження з ділянки етнопсихології.

Р. Сілецький також використав опис В. Шухевича причин розпорошености гуцульських “оседків” (через переважальне значення тваринництва у структурі місцевого господарства, гуцули не селилися компактно вздовж рік і суходільних шляхів сполучення – це б утруднювало випас худоби та заготівлю кормів, а розташовували двір серед пасовищ і сінокосів): “гуцульські *оседки* розкинені по *всіх горах*, де тільки мож було знайти сухіще місце на хату, охоронене від вітрів, від виливів потоків, де би близько був *кусник ситої землі* на город, царинка на

⁴ Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 71.

⁵ Сілецький Р. Сільське поселення та садиба в Українських Карпатах ХІХ – початку ХХ ст. / Роман Сілецький. – К., 1994. – 154 с.

⁶ Наприклад, Сілецький Р. Традиційна архітектура / Роман Сілецький // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат: у 4 т. / гол. ред. С. Павлюк. – Львів, 2006. – Т. II: Етнологія та мистецтвознавство. – С. 124–140.

⁷ Сілецький Р. Сільське поселення та садиба... – С. 39; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 71.

⁸ Там само. – С. 72.

весняний випас маржини, сіножать, поле, лісок, де би атмосферичні умовини уможливили життя літом і зимою, та звідки би було доступно чоловікові і маржині до головних артерій комунікаційних, які йдуть по над більші ріки”⁹.

З розділу “Гуцульське село” Р. Сілецький виокремив й твердження В. Шухевича про те, що гуцульські двори з вільним типом забудови могли бути обгороджені і не обгороджені, а також те, що етнограф в останній третині XIX ст. зафіксував, що гуцули обносили плотом (“хитарем”) не двір, а цілий “оседок” (хату з іншими спорудами, садок, царину, пасовисько, кішницю, тобто усе нерухоме майно господарства). Натомість на початку XX ст., за твердженням Р. Сілецького, на Гуцульщині вже набуло поширення обгородження саме дворів¹⁰.

Провідний знавець проблематики, пов’язаної зі шляхами сполучення і традиційними транспортними засобами в Українських Карпатах, а також тваринним запрягом Михайло Глушко доволі високо оцінив інформативність “Гуцульщини”, зазначивши, що наведено у В. Шухевича відомості про використання робочої худоби та упряжі в господарстві галицьких гуцулів заслуговують довір’я¹¹. Стосовно суходільних шляхів сполучення, М. Глушко звернув увагу на таку інформацію з першої частини “Гуцульщини”:

– на галицькій Гуцульщині дороги, які з’єднували садиби українських горян із центральними сільськими трасами, називали “вулицями”¹² (натомість, скажімо, на Бойківщині – “прогонами” чи “вигонами”);

– дуже часто вздовж обох сторін громадських сільських доріг тягнулись огорожі – “плоти”, які на Гуцульщині відігравали особливо важливе значення під час полонинського ходу. М. Глушко навів опис В. Шухевича гуцульського плоту: основу конструкції становили кілки (“кіле”) і поздовжні жердини (“вориня”) довжиною 3–4 м. Кілки (один з них був заввишки 5–6 м) попарно забивали в землю, зверху зв’язуючи “гужевками” (скрученими ялиновими гілками). Жердини однієї частини плоту (“прясла”) опиралися на жердини іншої його частини, надаючи всій споруді зигзагоподібної форми. Для того, щоб нижні ворини не гнили, під них підкладали каміння (“підніжки”)¹³;

– кладку автохтони галицької Гуцульщини, за В. Шухевичем, називали терміном “бер” (на думку М. Глушка, він походить від давньоруської назви колоди – “бервено”)¹⁴.

⁹ Сілецький Р. Сільське поселення та садиба... – С. 39; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 73.

¹⁰ Сілецький Р. Сільське поселення та садиба... – С. 97; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 73–88.

¹¹ Глушко М. С. Генезис тваринного запрягу в Україні (Культурно-історична проблема) / Михайло Глушко. – Львів, 2003. – С. 20.

¹² Глушко М. С. Шляхи сполучення і транспортні засоби в Українських Карпатах другої половини XIX – поч. XX ст. / М. С. Глушко. – К., 1993. – С. 29; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 76.

¹³ Глушко М. С. Шляхи сполучення... – С. 37; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 74.

¹⁴ Глушко М. С. Шляхи сполучення... – С. 41; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 80.

Отже, як ми бачимо, М. Глушка в праці “Гуцульщина” цікавили не лише описи місцевих етнографічних реалій, а й народна термінологія на їх означення (яка є одним з основних ключів для розуміння тих чи інших явищ традиційної культури). Це видно й з того, що М. Глушко використовує інформацію, яку зібрав В. Шухевич про гуцульських коней та їх упряж. З покликанням на “Гуцульщину”, М. Глушко пише: “Серед гуцульських коней виділялися дві породи: власне гуцульська, яку любовно називали “наша раса”, і змішана (“бойки”). Гуцульський кінь належав до давньої породи і був основною в’ючною твариною ще в середині XIX ст. Він мав низький зріст, невелику голову, товсту і коротку шию, широкі груди, невисокі, але міцні ноги. [...] На жаль, встановити вірогідний зріст коня традиційної гуцульської породи тепер важко. Із відомих нам письмових джерел XIX – початку XX ст., в яких наявна характеристика цієї тварини, дані про її зріст знаходимо тільки в працях польського дослідника Я. Грегоровича й українського етнографа В. Шухевича. При тому, як показав порівняльний аналіз матеріалів, В. Шухевич запозичив ці дані саме в Я. Грегоровича. [...] Щодо походження гуцульського коня, то В. Шухевич пов’язував його з кінями турецької породи, хоча всі зовнішні ознаки вказують на генеалогічний зв’язок з кінями ще давньоруського часу та кінями Східної Європи I тис. н. е. взагалі”¹⁵.

З цієї цитати можемо констатувати важливість матеріалів “Гуцульщини” В. Шухевича для реконструкції вигляду коней гуцульської породи коней (М. Глушко наголошує і на світлинах із їх зображенням, опублікованих у відповідному розділі “Гуцульщини”), а також те, що не всі уміщені в своїй праці матеріали про традиційну культуру гуцулів В. Шухевич почерпнув від респондентів (опитаних самостійно чи кореспондентами). А це, за відсутності покликань на використані дослідником наукові розвідки (як у випадку з працею Я. Грегоровича), дає підстави для певних запитань і сумнівів у науковій сумлінності народознавця.

Під час характеристики кінної упряжі, поширеної в Українських Карпатах, М. Глушко достатньо повно використав відомості з “Гуцульщини” про сідло та вуздечку, зокрема, про те, що гуцули використовували дерев’яне сідло – “тарницю” (для порівняння М. Глушко зазначив, що бойки називали його “сідлом”). Для виготовлення підстилки під “тарницю” гуцули використовували “підклад” або “шерстенник” – сукно з овечої чи козиної вовни. Сідло закріплювали (“присідлювали”) “попругою” – полотняним пасом, завширшки 8–10 см. Стосовно вуздечок, то гуцули використовували і вузду без вудил (“оброть”), і з вудилами (М. Глушко наводить її детальний опис). На основі інформації з праці В. Шухевича етнолог відзначає, що серед гуцулів побутовали східнослов’янського походження терміни “вузда” і “вуголов”¹⁶.

¹⁵ Глушко М. С. Шляхи сполучення... – С. 145–146; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 78–79.

¹⁶ Глушко М. С. Шляхи сполучення... – С. 81, 84–85; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 78–79. Зауважимо, що на с. 84 монографії М. Глушка є опечатка: замість посилання 36, має бути 26.

Матеріяли з першої частини “Гуцульщини” про коней гуцульської породи використали також дослідники традиційного скотарства українців Карпат – Мар’ян Мандибур та Михайло Тиводар. Так, у розділі “Тваринництво” до колективної монографії “Гуцульщина” вони наголосили на твердженні В. Шухевича, що наприкінці ХІХ ст. коней місцевої гуцульської породи на теренах галицької Гуцульщини було вже дуже мало¹⁷. Цю інформацію, але краще проілюстровану, з покликанням на В. Шухевича, М. Мандибур подав у своїй монографії: “У кінці ХІХ ст. внаслідок погіршення матеріального становища селян, значно зменшилась кількість коней гуцульської породи. Якщо в 60-х роках ХІХ ст. в селах галицької Гуцульщини було ще багато господарств, що мали по 30 “красних коней”, то в кінці ХІХ ст. – лічені господарства тримали 2–4 коней”¹⁸.

Характеризуючи коней – головних в’ючних тварин на Гуцульщині, не можна оминати увагою й суходільний транспорт. На основі відомостей В. Шухевича, М. Глушко підтверджує вживання в Карпатах на означення вантажних саней терміна “корчаги”¹⁹. Особливу увагу етнолог звернув на опис В. Шухевича пристрою для транспортування в поле плуга – “бендюх”²⁰. М. Глушко зауважує, що при описі даного типу волокуш В. Шухевич допустив важливу неточність, вказавши: “Плуг везуть із дому на поле на бендюхах – двох під острим кутом збитих к о л е с а х (виокремлено нами – *М. Г.*), на яких плуг сплочиває, не досягаючи землі”²¹. За твердженням М. Глушка, описаний у цій цитаті засіб не міг існувати насамперед з технічної точки зору²².

П’ятий розділ “Гуцульщини” – “Гуцульський оседок”, присвячений традиційному будівництву. За інформативністю (і тексту, й ілюстративного матеріалу) він є, вочевидь, одним з найповніших у всій праці. Через це виникає запитання, чому Іван Могитич та Тамара Кішук – автори розділів про традиційне будівництво (як і про поселення – Ю. Гошко та П. Федака) до колективної монографії “Гуцульщина” 1983 р. проігнорували матеріали В. Шухевича, не зробивши на його працю жодного покликання²³. Це ж стосується й колективної монографії “Народна архітектура Українських Карпат ХV–ХХ ст.”, де поклики на першу частину “Гуцульщини” В. Шухевича практично відсутні (авторами розділів про житлові та господарські будівлі двору в цій монографії є знову ж

¹⁷ Мандибур М. Д. Тваринництво / М. Д. Мандибур, М. П. Тиводар // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження / [відп. ред. Ю. Г. Гошко] – К., 1983. – С. 97; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 79.

¹⁸ Мандибур М. Д. Полонинське господарство Гуцульщини... – С. 51; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 79.

¹⁹ Глушко М. С. Шляхи сполучення... – С. 104; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 2... – С. 180.

²⁰ Павлюк С. П. Народна агротехніка українців Карпат... – С. 136; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 2... – С. 165.

²¹ Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 2... – С. 165.

²² Глушко М. С. Шляхи сполучення... – С. 88.

²³ Гошко Ю. Г. Поселення / Ю. Г. Гошко, М. П. Федака // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження / [відп. ред. Ю. Г. Гошко] – К., 1983. – С. 163–189.

таки І. Могитич та Т. Кішук). В окремих розділах зазначеної колективної монографії з “Гуцульщини” взято лише деякі матеріали про промислове (автори відзначають, що серед колиб лісорубів найпоширеніші шести- та восьмигранні, проте В. Шухевич згадував колибу на 12 граней²⁴) та полонинське будівництво. Також зазначено про опалювальні пристрої у приміщеннях: “У середину ліхтаря ставили невеличкий каганець, заправлений лоєм або гасом (гасник)”²⁵.

Натомість у вже згаданій монографії Р. Сілецького матеріали з розділу “Гуцульський оседок” репрезентовані доволі повно. Зокрема, найдокладніше етнолог зупинився на аналізі інформації В. Шухевича про “гражду” та сади. На основі літературних етнографічних матеріалів останньої чверті XIX – початку XX ст. (у т. ч. й з “Гуцульщини” В. Шухевича), Р. Сілецький констатує, що гражди належали здебільшого заможним селянам, які мали багато худоби і мешкали переважно на значній відстані від села – далеко в горах. Тож висока глуха огорожа, яка оточувала двір такого господаря (власне “гражда”), взимку оберігала його мешканців та худобу від вітрів, снігових заметів і хижих звірів²⁶.

Далі Р. Сілецький подає, за В. Шухевичем, стислий опис найпростішого варіанту гражди²⁷. Наведемо характеристику гражди з “Гуцульщини” повністю, позаяк вона є одним з найповніших описів цього символу традиційно-побутової культури гуцулів, який ми зустрічали в літературі: “Кладуть, також доми з *граждою* (кліткою); в тій цілі обводять ціле місце, призначене на колешні, амбар, дроворуб, високим парканом, по над який кладуть широкий, у сторону подвіря слабо похилений дах, що опирався з одного боку на паркані, а з боку від подвіря на стовпах закопаних у землю. – Під тим дахом гражди стоїть віз, плуг, сани, колісниця, *каруци* (скриня на 2 колесах, до якої скидають *скісканий* з під маржини гній, а коли повна, вивозять на поле), *корчаги* (короткі сани до воженья ковбків), дерево і т. н.; зимою в часі метелиці або великого морозу криються під той дах коні, худоба, яка у Гуцулів *ховався* на дворі. У гражді є брама зроблена з тертиць, а по при ній звичайно і фіртка з перелазом; вони криті осібним двобічним побовом. Брама з дашком трохи висша від гражди. Ціле обійсте з граждою творить чотирикутник замкнений на всі боки, так що з вулиці видно лиш паркан і кришу хати”²⁸. Р. Сілецький звернув увагу й на твердження В. Шухевича, що подвір’я гражди гуцули, як правило, вимощували кам’яними плитами²⁹.

²⁴ Гошко Ю. Г. Промислове будівництво / Ю. Г. Гошко // Народна архітектура Українських Карпат XV–XX ст. – К., 1987. – С. 170; Шухевич В. Гуцульщина. – С. 205 (без вказівки тому).

²⁵ Могитич І. Р. Житлові та господарські будівлі двору / І. Р. Могитич, Т. П. Кішук // Народна архітектура Українських Карпат XV–XX ст. – К., 1987. – С. 123; Шухевич В. Гуцульщина. – Т. 2. – С. 104 (Ч. 2. – С. 104?) (нагадаємо, що у Ч. 2 сторінки починаються з 145).

²⁶ Сілецький Р. Сільське поселення та садиба... – С. 110; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 106–107.

²⁷ Сілецький Р. Сільське поселення та садиба... – С. 111.

²⁸ Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 106.

²⁹ Сілецький Р. Сільське поселення та садиба... – С. 113; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 107.

Цікавою, на думку Р. Сілецького, є інформація з “Гуцульщини” про сади та господарські споруди, пов’язані із садівництвом. Так, згідно з матеріалами В. Шухевича, великі сади мали лише заможні багатоземельні селяни, чий господарства були в широких долинах, наближених до передгір’я. У них же зустрічалися споруди для сушіння фруктів – “озниці”, “бужарні”: в землі влаштовували піч, від якої відводили вимощений камінням канал до невеликої зрубною будівлі, в якій містилася горизонтально встановлена “ліса” для сушіння фруктів³⁰. Наведену інформацію з першої частини “Гуцульщини” В. Шухевича подала в своїй монографії про традиційне харчування українців Карпат і Таїса Гонтар. Спершу вона вказала, що сади на Гуцульщині були переважно у заможних селян³¹, а далі зазначила: “Фрукти – яблука, груші, сливи – сушили в печі або на печі. На Бойківщині сливи сушили також на центральній балці в хаті (на “грагарі”), склавши їх на сплетену з ліщини мату (“ліску”). При наявності великої кількості фруктів багатші гуцули будували сушарню (“очницю”): на пагорбі викопували яму-піч, від якої тягнувся канал. Обклавши піч і канал каменем, їх накривали зверху землею. В кінці каналу встановлювали дерев’яний зруб, на якому трималися щільно покладені прутки з ліщини. Над зрубом встановлювали похилий дах. Тепло і дим із печі, проходячи каналом, піднімалося до ліси, на якій сушилися фрукти”. Ця цитата (як і відомості про сади) закінчується посиланням на “Гуцульщину” В. Шухевича, проте з помилкою стосовно сторінок праці³².

Відзначимо, що у своїх працях Т. Гонтар покликається й на таку інформацію з характеризованого розділу “Гуцульщини”, як те, що основною овочевою культурою гуцулів наприкінці ХІХ ст. була картопля: через постійну нестачу зернових у гірських селах картопля стала другим хлібом, якого “ні молотити, ні до млина, а просто до горшка”³³. Дослідниця використала й дещо з матеріалів про інтер’єр гуцульського житла. Зокрема, про те, що головним місцем зберігання глиняного, скляного і частково дерев’яного посуду був мисник (складався із трьох-чотирьох дерев’яних полиць, повішаних на стіну чи поставлених на лаві між дверима й фасадною стіною; в заможних сім’ях мисник часто робили у вигляді шафки з полицями у верхній частині). Над дверима часто розміщували й полицю з посудом – “намисник”. Увесь пічний інвентар розміщували в кутку між піччю й дверима – “у кочергах”³⁴.

³⁰ Сілецький Р. Сільське поселення та садиба... – С. 134; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 109–110.

³¹ Гонтар Т. О. Народне харчування українців Карпат / Т. О. Гонтар. – К., 1979. – С. 20.

³² Ця цитата (як і відомості про сади) закінчується посиланням на “Гуцульщину” В. Шухевича, проте з помилкою стосовно сторінок праці (замість с. 109–110, в обидвох випадках – с. 131–132, на яких ідеться про традиційний одяг гуцулів).

³³ Гонтар Т. О. Народне харчування українців Карпат... – С. 66; Гонтар Т. О. Харчування / Т. О. Гонтар // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження / [відп. ред. Ю. Г. Гошко] – К., 1983. – С. 204; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 112.

³⁴ Гонтар Т. О. Народне харчування українців Карпат... – С. 51, 53; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 97, 101.

Р. Сілецький для своєї монографії використав також матеріали В. Шухевича про криниці (у місцях, де поблизу хати не було водойм, газда копав “керницю”, яку обкладав зсередини спорожнявільним пнем – “осмовом”), господарські ями (на Гуцульщині в “ємі”, крім городніх культур, тримали й молочні продукти – “маслянку”, “гулянку”, “слатину”) та кузні³⁵.

Загалом, характеристику традиційного поселення і садиби на теренах галицької Гуцульщини, які в першій частині своєї праці зробив В. Шухевич, можна підсумувати таким твердженням Р. Сілецького: автор спробував визначити чинники, які впливали на формування їхніх специфічних рис, врахувавши при цьому ступінь майнової диференціації населення³⁶.

Шостий розділ праці В. Шухевича присвячений сакральній архітектурі гуцулів. Проте як на таку важливу складову їхньої культури, обсяг розділу є замалий (охоплює неповних п'ять сторінок, з яких більшу частину займають світлини). Відзначимо, що знавець традиційної сакральної архітектури українців Карпат Ярослав Тарас у своїх розділах до колективної монографії “Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат” на розділ В. Шухевича “Гуцульська церков” не покликається³⁷.

Сьомий розділ “Гуцульщини” має назву “Гуцульська ноша”. Він є доволі інформативний, хоча К. Матейко та О. Полянська – автори розділу “Одяг” до “Гуцульщини” 1983 р., зазначили, що інформація, яку навів В. Шухевич про традиційний одяг гуцулів, є “скупою”³⁸. Дослідниці досить уміло узагальнили відомості про традиційний чоловічий одяг гуцулів (за В. Шухевичем) зазначивши з покликанням на його працю: “Повсякденне чоловіче вбрання гуцулів складалося з тунікоподібної сорочки з домотканного полотна, штанів з грубого полотна (“поркениці”) або сукна – червоного (“крашениці”), іноді чорного або білого (“холошні”, “гачі”). Сорочку носили поверх штанів, підпоясували широким ремінним поясом (“чересом”), за який затикали люльку, шкіряний гаманець (“мошонку”), а на ремінці або ланцюжку підвішували складений (“бганий”) ніж. Взувались у морщені постолі зі шкіри. В шкіряній торбі (“тобівці”), яку носили через плече, чоловіки тримали люльку, тютюн та ін. Поверх сорочки вдягали хутряну безрукавку кептар (перед якого, плечі, клини, а часто і шви оздоблювалися сап'яновими нашивками, мосяжними капелями), а поверх

³⁵ Сілецький Р. Сільське поселення та садиба... – С. 31, 131, 134; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 109–111, 114.

³⁶ Сілецький Р. Сільське поселення та садиба... – С. 7.

³⁷ Тарас Я. Геоморфологічні чинники у формуванні сакральної архітектури українців Карпат / Ярослав Тарас // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат: у 4 т. / гол. ред. С. Павлюк. – Львів, 2006. – Т. II: Етнологія та мистецтвознавство. – С. 176–177; Тарас Я. Генеза сакральної дерев'яної архітектури українців Карпат / Ярослав Тарас // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат: у 4 т. / гол. ред. С. Павлюк. – Львів, 2006. – Т. II: Етнологія та мистецтвознавство. – С. 268–273.

³⁸ Матейко К. І. Одяг / К. І. Матейко, О. В. Полянська // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження / [відп. ред. Ю. Г. Гошко] – К., 1983. – С. 189.

кептаря – верхній одяг. Головні убори – повстяні капелюхи (“крисані”, “кресані”) оздоблювалися нашивками, узорними мосяжними бляхами або різнокольоровими шнурками (“байорками”)³⁹.

Наступний поклик на працю В. Шухевича (*Шухевич В.* Гуцульщина, ч. 1, с. 154), який зробили К. Матейко та О. Полянська, викликає сумнів. По-перше, обсяг першої частини “Гуцульщини” – 144 сторінки. По-друге, в тексті, після якого зроблено поклик, йдеться про орнаментику та колористику сорочок у селах Сморна, Вербовець, а також в околицях Косова⁴⁰. Перші два села В. Шухевич не згадував серед 40 сіл галицької Гуцульщини⁴¹, тому, вочевидь, інформацію з них не використовував. Навіть на с. 154 другої частини “Гуцульщини”, де власне йдеться про “окрашення убрання”, ці села не згадано⁴².

Жодної інформації (ні текстової, ні ілюстрацій) не використала з характеризованого розділу “Гуцульщини” сучасна дослідниця традиційного одягу Галина Стельмашук, готуючи розділ “Народне вбрання” до колективної монографії “Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат”⁴³.

Восьмий розділ праці В. Шухевича – “Гуцульський харч”. Він написаний за такою структурою: невеликий вступ (про способи приготування страв, режим та етикет споживання їжі та ін.), а далі – перелік найпоширеніших страв з їхньою короткою характеристикою (серед них – “кулеша” з кукурудзяного борошна, “малаї” (коржі з кукурудзяного борошна), “бурішка” (картопля), “росівниця” (квас з огірків та капусти), “борщ свеклений”, “гусьленка” (страва із солодкого молока), “хліб кислий”, “логаза” (варений ячмінь), “пирого”, “голубці”, “бануш” тощо). Наголосимо, що обсяг розділу “Гуцульський харч” є доволі малий – п’ять сторінок. Знавець традиційного харчування українців Карпат Таїсія Гонтар у своїй монографії пише, що “загальна картина харчування гуцулів за описом Шухевича не постає, але робота його містить багатий фактичний матеріал. Недоліком в ній є те, що автор недостатньо пов’язує харчування з економічним становищем народу, не паспортизує поданих описів”⁴⁴. Проте в своєму розділі про харчування до колективної монографії 1983 р. “Гуцульщина” дослідниця стверджує, що В. Шухевич описав харчування гуцулів детальніше за інших учених: Л. Вайгеля, І. Коперницького, Р. Кайндля, Ю. Шнайдера, І. Панькевича, Я. Фальковського, А. Онищука та Р. Заклинського⁴⁵.

Якщо говорити про матеріали, які використала Т. Гонтар з розділу “Гуцульський харч” під час написання монографії, то спершу варто відзначити:

³⁹ Матейко К. І. Одяг... – С. 191; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 120–123.

⁴⁰ Матейко К. І. Одяг... – С. 195.

⁴¹ Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 54, 56.

⁴² Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 2... – С. 154.

⁴³ Стельмашук Г. Народне вбрання / Галина Стельмашук // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат: у 4 т. / гол. ред. С. Павлюк. – Львів, 2006. – Т. II: Етнологія та мистецтвознавство. – С. 364–365.

⁴⁴ Гонтар Т. О. Народне харчування українців Карпат... – С. 8.

⁴⁵ Гонтар Т. О. Харчування... – С. 203.

дослідниця наголосила на згаданих у В. Шухевича нормах народного етикету гуцулів: “Гість чи сусід, який зайшов у хату під час їжі, говорив: “Час на обід (полуденок, вечерю)” або “Харчуйте здорові”. Господарі обов’язково просили гостя до столу: “Просимо і вас, до обіду (полуденку, вечері)”, “Просимо і вас”⁴⁶.

Для своєї монографії Т. Гонтар використала більшість інформації зі с. 142 характеризованого розділу “Гуцульщини” В. Шухевича, а також дещо зі с. 143. Зокрема, про те, що:

– на Гуцульщині до сиріої квашеної капусти додавали тертий хрін, цибулю, закришку та розріджували олією, їли з хлібом чи кулешою;

– зварені свіжі й квашені буряки змішували з окремо звареною дрібною квасолею і їли з хлібом чи кулешою. Якщо до цієї страви додавали ще варених сушених слив, її називали “варя”;

– зварену, а потім почищену картоплю на Гуцульщині зрідка смажили, покритивши її додавши олії або сметани чи масла;

– поширеним було заправляти рідкі страви з капусти борошном: кукурудзяне (“мелайне”) або житнє борошно розмішували з невеликою кількістю води чи молока й вливали в “росівницю”. Страву мастили “сіменним” молоком (його готували із висушеного насіння коноплі, яке розтирали в макітрі й віддушували рідину через цідило). Про те, що “росівницю”, за словами Т. Гонтар, мастили також салом та олією, В. Шухевич не згадував (натомість писав, що страву розріджували тертим маком);

– гуцули вирощували в невеликій кількості гарбузи (“дині”), з яких варили кашу (одним з її інгредієнтів був мак);

– з бобів та квасолі готували “товченку”: варені боби, квасолі і картоплю зсипали в одну миску, додавали тертого маку, перцю, цукру, цибулі, перемішували усе разом і товкли;

– страв з молока варили мало, найчастіше воно було приправою до каші чи картоплі. З молочних страв, рецепти яких навів В. Шухевич, Т. Гонтар зазначила про “лизану” – певний аналог бойківської та лемківської “мачанки” (“лучанки”)⁴⁷.

З другої частини “Гуцульщини” Т. Гонтар у своїй монографії навела описи жорен та ніжної ступи, які зробив В. Шухевич⁴⁸.

У розділі “Харчування” до колективної монографії “Гуцульщина” Т. Гонтар зробила поклики на “Гуцульський харч” В. Шухевича при згадках, що гуцули найчастіше споживали картоплю та каші – з молоком, олією або ж нічим не мащені, а також ячмінну кашу (“логазу”) – з цукром і медом; з інших специфічно

⁴⁶ Гонтар Т. О. Народне харчування українців Карпат... – С. 57.

⁴⁷ Гонтар Т. О. Народне харчування українців Карпат... – С. 67, 69–71, 73–74, 77; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 142, 143.

⁴⁸ Гонтар Т. О. Народне харчування українців Карпат... – С. 22–24; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 170–171, 189–190. (Вочевидь, тут є помилка, адже Ч. 1 “Гуцульщини” має обсяг 144 с.; правильно: Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 2... – С. 146).

гуцульських страв Т. Гонтар згадала “товченку” з бобових⁴⁹. Саме на останній страві, з усіх, що згадав В. Шухевич, дослідниця акцентує й у своєму розділі до колективної монографії “Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат”⁵⁰.

Отже, на основі викладеного можна зробити такі висновки.

Праця Володимира Шухевича “Гуцульщина” містить важливі (а подекуди й унікальні) відомості (і текстового, й ілюстративного характеру) з ділянок матеріальної культури галицьких гуцулів, які є важливими для дослідження їхнього традиційного будівництва, одягу, харчування, транспорту і шляхів сполучення (особливу увагу при цьому етнологи звертають на гуцульську народну термінологію, яку зібрав і подав В. Шухевич).

У головних карпатозначих монографіях українських етнологів другої половини ХХ – початку ХХІ ст., присвячених зазначеним ділянкам народної культури, матеріали з “Гуцульщини” використані повно, проте нерівномірно. Деякі ж автори під час характеристики традиційної культури гуцулів взагалі оминули увагою працю В. Шухевича. Також варто наголосити, що поклики на “Гуцульщину” в характеризованих працях не завжди точні.

Попри важливість праці В. Шухевича, сучасні етнологи відзначають і те, що у своїй праці він припустився певних неточностей (наприклад, щодо “бендюх”), або ж використав не першоджерела, як зазначав, а матеріали з розвідок інших дослідників (як у випадку з інформацією про гуцульську породу коней з праці Я. Грегоровича). Та все ж монографія В. Шухевича “Гуцульщина” є і буде однією з найкращих фундаментальних студій української етнографічної науки про цей історичний край української держави.

⁴⁹ Гонтар Т. О. Харчування... – С. 206, 207; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 142.

⁵⁰ Гонтар Т. Їжа карпатських українців / Таїса Гонтар // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат: у 4 т. / гол. ред. С. Павлюк. – Львів, 2006. – Т. II: Етнологія та мистецтвознавство. – С. 377; Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1... – С. 142.

**THE USE OF INFORMATION ABOUT MATERIAL CULTURE FROM
V. SHUKHEVYCH'S "HUTSULSHCHYNA" IN CARPATHIAN
STUDYING WORKS OF THE SECOND HALF OF THE XX –
EARLY XXI CENTURIES.**

Andriy KARPENKO

Ivan Franko National University of Lviv
Ethnology Department

The author analyses the informational potential of Volodymyr Shukhevych's work "Hutsulshchyna" from the perspective of information about material culture of Galician Hutsuls available in it. The article shows the importance of materials taken from "Hutsulshchyna" about traditional building, clothing, food, and transport for ethnological research development of Carpathian Ukrainians. The author studied the main works of Ukrainian ethnologists of the second half of the XX -early XXI centuries (Kateryna Mateiko, Taisa Hontar, Roman Siletsky, Mykhaylo Hlushko and others).

Keywords: Volodymyr Shukhevych, Hutsulshchyna, material culture, Hutsuls, traditional building, clothing, food, transport.

Стаття надійшла до редколегії 10.11.2016

Прийнята до друку 21.11.2016